

Het verhaal. Zin voor zin.

R.Ruard Ganzevoort

In: *Parodos 31* (1992), 4-14.

Wat je verhaalt is lekker. Zo zou je misschien zinspelend de nieuwe belangstelling voor zingeving en verhalen kunnen aanduiden. Die belangstelling is overigens alleen nieuw voorzover we ons beperken tot de beroepsmatige en wetenschappelijke invalshoeken. Het lijkt mij toe dat in pastoraat en hulpverlening zingeving en verhalen altijd aanwezig zijn geweest. Misschien dat we ons deze jaren pas echt bewust worden van de enorme kracht en de mogelijkheden die verhalen ons bieden en van het belang van zingeving.

Zoals de titel van dit artikel aangeeft, heeft deze nieuwe belangstelling niet alleen een theoretische, abstracte kant, maar ook een heel gevoelsmatige. Verhalen zijn lekker. Ze roepen iets in ons op dat ons aanspreekt. Verhalen zijn namelijk een heel toegankelijke vorm van overdracht. Misschien is dat ook wel de reden dat veel in verhalen wordt gesproken. Wanneer we ons echter bezinnen op verhalen en zingeving moeten we wel eerst helder zien te krijgen wat nu eigenlijk verhalen zijn, wat zingeving is, hoe zingeving en verhalen samenhangen, en ook hoe we daar in de praktijk mee kunnen werken.

Het Verhaal als Paradigma

In de laatste decennia is er in de wetenschappelijke wereld een nieuwe belangstelling ontstaan voor het verhaal. Een recente bundel onder redactie van Ankersmit en anderen toont die interesse voor zulke uiteenlopende onderzoeksvelden als psycho-analyse, economie, rechten en filosofie.¹ Dat is geen vreemde ontwikkeling. Door alle eeuwen heen is het verhaal gebruikt als vorm om kennis te vergaren en over te dragen. Het best bekend is dat misschien uit de Griekse filosofie en de Joodse Bijbel-uitleg. Men zou kunnen zeggen dat pas na de verlichting deze wijze van weergeven is vervangen door een andere. De laatste paar eeuwen zijn we in meer positivistisch vaarwater terecht gekomen, zodat het her-ontdekken en her-gebruiken van het verhaal een grondige verantwoording lijkt te eisen.² Dat willen we hier niet doen. Het feit

¹ Ankersmit, F. & Doeser, M. & Varga, A.K. (1990) *Op verhaal komen, over narrativiteit in de mens- en cultuurwetenschappen*. Kampen: Kok-Agora

² Tillo, G.P.P. van (1990) Over de plaats van kwalitatieve analyse in het praktisch theologisch onderzoek. In: W. Claessens & G.P.P. van Tillo (Eds.) *Van beneden naar boven*. Kampen: Kok

dat het verhaal in de gewone omgang altijd gebruikt is mag voor het moment voldoende zijn.

We dienen echter wel in de gaten te houden dat het verhaal als zodanig een paradigma, model is. Dat wil zeggen dat er bruikbare en inzicht-gevende kwaliteiten in te vinden zijn, maar ook dat het nooit de werkelijkheid volledig kan beschrijven. Bovendien zijn we op het moment geïnteresseerd in vragen van de tweede orde: wat is een verhaal eigenlijk? Dat het als vorm bruikbaar is is één zaak, dat het in zichzelf een bepaalde categorie vertegenwoordigt is een andere. Aan dat laatste geven we nu aandacht.

Het werkwoord verhalen heeft volgens de etymologische woordenboeken als grondbetekenis 'terughalen'. Het gaat om het naar boven halen van allerlei elementen die in een structuur worden weergegeven. Toch is niet iedere weergave een verhaal. Het is opvallend dat in de meeste psychologische en theologische narratieve benaderingen geen werkelijke definitie wordt gegeven van wat een verhaal is. Uitgebreid wordt ingegaan op de functie van het verhaal, maar wat het is wordt niet vermeld. Centraal staat vaak het verschil met een argumentatieve weergave. Het verhaal is dan minder logisch geordend, maar heeft een eigensoortige structuur. Voor een verhaal zijn verschillende elementen van belang. In de eerste plaats heeft het verhaal een dubbel niveau. Naast de laag van de beschrijving speelt in het verhaal de laag van de interpretatie. Deze twee niveaus zijn echter volledig met elkaar verweven. Door het verhaal wordt de ervaring geplaatst in een zin-samenhang. Daarbij zoekt het verhaal de particuliere, specifieke betekenis, terwijl de argumentatieve benadering juist de algemene, abstracte betekenis zoekt, los van tijd en plaats.³

Wat verder typerend is voor het verhaal is dat het verhaal een tijdsdimensie heeft. Een argumentatieve benadering zoekt per definitie naar tijdloosheid. Dat wil zeggen dat de onderdelen van het betoog naast elkaar worden gezet. Zelfs wanneer er sprake is van een beschrijving van een proces blijft deze notie gelden, omdat de opeenvolgende delen van het proces stuk voor stuk tijdloos worden gemaakt. Het verhaal heeft eveneens per definitie een tijdsaspect. De werkelijkheid wordt diachroon beschreven en ervaren. Natuurlijk is het zo dat niet elke argumentatieve of verhalende aanpak dit even consequent doorvoert, maar het begrip tijd speelt in elk geval in het verhaal een meer vooraanstaande rol.

Wanneer we ons in dit verband beperken tot het functioneren van levensverhalen is het zinvol om ook een beperkte definitie te geven. Onder een levensverhaal verstaan we de narratieve structuur van interpretaties waardoor iemand zin, betekenis en waarde probeert te ontdekken in zijn leven en in de

³ Bruner, J.S. (1986) *Actual Minds, Possible Worlds*. Cambridge: Harvard University Press

gebeurtenissen die zich daar in voordoen.⁴ Het gaat dus om het ordenen en categoriseren van de ervaringen van het leven.⁵ Nu kunnen we zeggen dat elke perceptie een interpretatie inhoudt. We kijken altijd door een bepaalde bril. Dat wil niet zeggen dat alles wat we meemaken onmiddellijk geïnterpreteerd wordt. Soms wordt die interpretatie pas veel later toegekend aan bepaalde gegevens. Ook dan worden die gegevens echter pas op dat moment werkelijk ervaren. Perceptie includeert interpretatie. Om het tot een verhaal te maken is daarbij de tijdsdimensie van belang. Ordening, interpretatie en tijd spelen daarmee een hoofdrol.

In het levensverhaal is de verteller tegelijk de eerste en de derde persoon, subject en object, auteur en acteur. Baart -in navolging van Nijk- noemt dit het primaire en het secundaire 'ik'.⁶ Dit is geen nieuw onderscheid. Bij G.H. Mead vinden we al het onderscheid tussen het 'I' en het 'Me'.⁷ Dat inzicht is noodzakelijk voor een juist begrip van de functie van verhalen in het menselijk leven. De mens vertelt een verhaal óver zichzelf en in het verhaal onthult hij zichzelf. Ricoeur⁸ noemde dit de "narratieve identiteit". Onder identiteit wordt dan verstaan een zekere mate van continuïteit en uniciteit.⁹ Peukert¹⁰ omschreef: "Ego identiteit is de voortdurend bedreigde en telkens opnieuw te leveren prestatie om met het oog op de eigen ervaringen en de verwachtingen van een ander te besluiten, hoe en als wie ik bestaan kan, en wel zo dat ik dit voor mijzelf en voor anderen begrijpelijk maken en verantwoordelijk motiveren kan." (vertaling RRG) In het levensverhaal worden deze continuïteit en uniciteit herkenbaar gemaakt in het antwoord op de vraag "wie ben ik?"

Te zeggen dat het verhaal een model is is een heel bescheiden, maar ook een heel brutale opmerking. Brutaal omdat daarmee gesuggereerd wordt dat de beelden die je gebruikt iets wezenlijks bij kunnen dragen aan de wetenschappelijke theorievorming. Dat is naar mijn idee inderdaad het geval. Het verhaal als model biedt ons de mogelijkheid een veel beter zicht te krijgen op het menselijk functioneren. Wanneer we uitgaan van het persoonlijke levensverhaal gaan we beter zien waarom mensen doen wat ze doen, denken wat ze denken en voelen wat ze voelen. Met opzet worden hier termen gebruikt die slaan op zowel de cognitie als het affect als de actie. Veel psychologische

⁴ Ganzevoort, R.R. (1990) *Mag ik er zijn? over genade en veroordeling*. Kampen: Kok-Voorhoeve;
Ganzevoort, R.R. (1989) *Levensverhalen, een verkenning in hermeneutisch crisispastoraat*. Den Haag: Voorhoeve

⁵ Shuman, A. (1986) *Storytelling rights: The uses of oral and written texts by urban adolescents*. London: Cambridge University Press

⁶ Baart, A.J. (1986) *Verhalen; de dialoog als grondmodel van het maatschappelijk activeringswerk*. Hilversum: Gooi en Sticht (Dissertatie)

⁷ Mead, G.H. (1934) *Mind, Self and Society*. Chicago: University of Chicago Press

⁸ Ricoeur, P. (1988) L'identité narrative. In: P. Bühler & J.-F. Habermacher (Eds.) *La Narration*. Genève: Labor et Fides

⁹ Werff, J.J. van der (1985) *Identiteitsproblemen, Zelfbeschouwing in de psychologie*. Muiderberg: Coutinho

¹⁰ Peukert, H. (1982) Kontingenzerfahrung und Identitätsfindung. In: J. Blank & G. Hasenhüttl (Eds.) *Erfahrung, Glaube und Moral*. Düsseldorf: Palm Pp

theorieën concentreren zich op één van deze velden en dat levert boeiende discussies op over de vraag of bijvoorbeeld affect de cognitie bepaalt of andersom.¹¹ Het is niet te veel om te stellen dat het model van het verhaal deze drie velden overstijgt en een mogelijkheid biedt voor een geïntegreerd kader.

Toch is het tegelijk een heel bescheiden opmerking. Het verhaal is namelijk niet meer dan een model, en dat heeft zijn beperkingen. Te zeggen dat de mens een verhaal is, zoals de titel van een boek luidt, lijkt dan ook vooral een dichterlijke vrijheid. De mens is geen verhaal, al leeft hij/zij van verhalen. Veel elementen van het menselijk leven spelen een rol in verhalen, maar zijn niet tot het verhaal terug te voeren. Ook als het gaat om zingeving is het niet verstandig alles in het model te persen, omdat we dan al gauw de grenzen zo oprekken dat het niets meer betekent.

Het is goed op dit punt de aandacht te vestigen op de mogelijkheid van het werken met verhalen in diverse vormen van hulpverlening. Het lijkt een boeiende, veelbelovende en uitdagende onderneming om het model van het verhaal toe te passen op bijvoorbeeld huwelijksproblemen, identiteitsvragen, depressie, psychotische en neurotische ziektebeelden enzovoorts. Voor de toekomst ligt hier een taak om dit uit te werken. Te overwegen valt verder de vraag of het narratieve model niet veel beter kan de werkelijkheid kan beschrijven dan de modellen van het onderbewuste uit de Freudiaanse en de archetypen uit de Jungiaanse psychologie. Om het helemaal spannend te maken is de vraag te stellen of het begrip karakter niet beter gezien kan worden als een uitvloeisel van het persoonlijke levensverhaal dan als een zelfstandige grootheid.

Het verhaal en de anderen

We moeten onderscheid maken tussen het innerlijke verhaal en het gedeelde verhaal. Het innerlijke verhaal is het persoonlijk narratief gestructureerde geheel van ervaringen in een betekenisvolle samenhang, maar op het moment dat dat geuit wordt en gedeeld wordt met anderen verandert het verhaal ook. Dat heeft tussen twee haakjes positieve en negatieve kanten. In onderzoek naar levensverhalen bestaat hier een probleem omdat het onderzoek het materiaal aantast; in hulpverlening kan dit een belangrijke positieve bijdrage aan iemands levensverhaal zijn. Wat zijn de verschillen van een innerlijk en een gedeeld verhaal?

In de eerste plaats is het gedeelde verhaal in veel gevallen bijgeschaafd aan de sociale wenselijkheid. Dat is een gegeven dat bij veel onderzoeken een forse invloed kan hebben in die zin dat mensen de antwoorden geven waarvan ze denken dat de onderzoeker ze wil horen. Ook in het gewone discours, waar

¹¹ Izard, C.E. & Kagan, J. & Zajonc, R.B. (1984) *Emotions, cognition and behavior*. Cambridge: University Press

mensen hun verhalen met elkaar delen bestaat deze invloed. Spence¹² noemt dit "narrative smoothing", het gladstrijken van het verhaal door gegevens te selecteren en informatie weg te laten. Er is geen mens die alles vertelt.

In de tweede plaats kunnen we opmerken dat het verhaal van mensen vaak een nieuwe ordening krijgt in het gesprek. Vooral wanneer de gesprekspartners daarop gespitst zijn bestaan hier grote mogelijkheden. Door het hardop te vertellen in de interactie met een ander wordt de horizon waarbinnen het verhaal verteld wordt verbreed. De gesprekspartner fungeert als een tweede horizon, en daardoor wordt de cirkel van het verstaan opengebrouwen naar een hermeneutische spiraal van nieuwe betekenissen. De gebruikte termen stammen uit de traditie van Gadamer.¹³ Het zou te ver voeren daar in dit kader uitgebreid op in te gaan. We moeten ons hier beperken tot de constatering dat in het delen van het verhaal nieuwe interpretaties kunnen worden ingevoerd waardoor mensen tot een nieuw verstaan komen.

In de derde plaats kunnen we -als het gaat om de verhouding van het eigen verhaal en de anderen- stellen dat er een interactie plaats vindt tussen de persoonlijke interpretatie en de cultuur waarbinnen mensen leven. Voor een deel geldt hiervoor hetzelfde als voor de interactie met een ander individu, al is het natuurlijk zo dat de cultuur minder verandert door de ontmoeting met een individu dan het individu door de ontmoeting met de cultuur. Toch mogen we hier geen eenrichtingsrelatie in zien. Hoe beperkt ook, de individuele interpretatie heeft gevolgen voor de gezamenlijke interpretatie. Meer nog dan dat zijn het de collectieve verhalen die richtinggevend voor individuen kunnen zijn. Aandacht voor religieuze en symbolische verhalen is dan ook van het grootste belang.

Een andere vraag is waarom mensen verhalen vertellen, en waarom ze nu net die verhalen vertellen die ze vertellen. Voor een deel hangt dat af van de setting waarbinnen de verhalen verteld worden. We vertellen die zaken waarvan we menen dat ze op dat moment en met die gesprekspartner zinvol zijn. Dat belang hoeft voor de gesprekspartner daarmee nog niet duidelijk te zijn. Voor de verteller is het belangrijk om het ene juist te vertellen en het andere juist te verzwijgen. Een goed verstaander vraagt zich dan ook steeds af waarom precies dit wel en dat niet verteld wordt.

We mogen er van uitgaan dat de verteller daarmee een bepaalde bedoeling heeft. Die bedoeling hoeft niet bewust of expliciet te zijn, maar er is een bedoeling aanwezig die bepaalt hoe de selectie uitvalt. Dat hangt niet alleen af van de setting en de verwachting of vermeende verwachting van de gesprekspartner, maar kan ook andere functies dienen. Zo kan de verteller de

¹² Spence, D.P. (1986) Narrative Smoothing and Clinical Wisdom. In: T.R. Sarbin (Ed.) *Narrative Psychology; The Storied Nature of Human Conduct*. New York: Praeger

¹³ Gadamer, H.-G. (1983) Text und Interpretation. In: Gadamer, H.-G. (1986) *Hermeneutik II, Wahrheit und Methode*. Tübingen: Mohr (Gesammelte Werke)

gesprekspartner willen overtuigen van het eigen gelijk. Het beeld dat de verteller zelf heeft van zijn leven en werkelijkheid moet zo worden gebracht dat de ander daarvan ook overtuigd wordt. Wie zichzelf ziet als het slachtoffer zal veel verhalen vertellen die dat bewijzen. Wie zichzelf als hoogstaand en groots beleeft zal dat ook in de verhalen doen uitkomen. De verhalen kunnen als bedoeling hebben bewondering af te dwingen, of iets gedaan te krijgen, een innige verbondenheid tot stand te brengen of een machtspositie te veroveren. Allerlei motieven zijn denkbaar, en deze motieven bepalen mede de selectie en de toonaard van de te vertellen verhalen.

Zin en betekenis

Ik kom daarmee aan een tweede begrip dat onze aandacht vraagt: "zingeving". In het onderzoeksprogramma "Context en Zingeving aan de R.U.U. wordt daar de volgende definitie voor gegeven: "het proces waardoor individuen en groepen interacterend aan gebeurtenissen en omstandigheden van hun bestaanswerkelijkheid betekenis geven, zodanig dat een 'orde' kan worden gezien en de elementen in een samenhang worden geplaatst. Zingeving is een formeel begrip dat als zodanig geen specifieke waarden impliceert. Maar de ordening die via zingeving tot stand komt impliceert natuurlijk wel waarden die het handelen van individuen en groepen mede bepalen en die hun neerslag vinden in vorm en inhoud welke mensen al dan niet bewust aan hun leven geven."¹⁴ Wat opvalt in deze definitie is dat zin en betekenis bijna gelijk worden gesteld. Weliswaar zou je vanuit de definitie het begrip betekenis kunnen gebruiken voor de interpretatie van incidenten en de zin voor de grotere samenhang, maar ten diepste is zingeving betekenisgeving. Die omschrijving houden we maar even aan.

Er zit echter een vraag achter die we niet mogen laten liggen. Het gaat om de oude vraag naar de kennis. Kernachtig gezegd: geven wij zin aan het leven of ontdekken wij zin in het leven? Brümmer vat de tegenstelling samen: "Kortom, volgens het realisme van Plato en Aristoteles weerspiegelen onze begrippen de natuurlijke geledingen van de werkelijkheid. Volgens het conceptualisme van Kant weerspiegelen onze begrippen de geledingen die wij in de werkelijkheid aanbrengen wanneer wij deze ervaren."¹⁵ Hoe dicht dit bij het begrip zingeving ligt blijkt wanneer we woorden als 'kennen' en 'geledingen' leggen naast woorden als 'zien' en 'orde'. In dit licht lijkt de definitie van de onderzoeksgroep Context & Zingeving sterk Kantiaans gekleurd te zijn. Trouwens: het hele begrip zin-GEVING is dat al. Maar is het werkelijk zo dat wij als mensen alle zin

¹⁴ Onderzoeksprogramma 1989-1993 CONTEXT EN ZINGEVING (1989) Context en Zingeving, over de dynamiek van zingevingssystemen en de betekenis of rol van de religieuze traditie daarin. Rijksuniversiteit te Utrecht, Faculteit der Godgeleerdheid, Vakgroep Sociale Wetenschappen, broch.

¹⁵ Brümmer, V. (z.j.) *Ideeën en Begrippen*. dictaat R.U.U.

toekennen aan het leven en haar gegevenheden, of heeft het leven een eigensoortige zin in zich die wij mogen ontdekken?

Geertsema¹⁶ probeert in de reformatorische wijsbegeerte een uitweg uit het dilemma te vinden. Voor hem komt het er op neer dat het zijn van de mens een antwoord-zijn is en de zin een antwoord-zin. Hij stelt: "Dit antwoord-karakter van de werkelijkheid kunnen we ook het zin-zijn noemen." Daarmee is het vroegere schema van subjectieve en objectieve gegevens overstegen. Het antwoord is geen objectieve zaak, maar ook niet geheel en al subjectief. Beide polen van dit verouderde schema gaan uit van de afstand tussen de kenner en het gekende. Het verstaan en antwoorden legt een fundamentele relatie tussen de kenner en het gekende. Er is iets buiten waar de mens op antwoord, en tegelijk is het de mens zelf die het antwoord geeft.

Hier ligt een van de belangrijke voordelen van het narratieve paradigma. De stereotype vraag of iets wel waar is wordt gerelativeerd. Het verhaal is geen "objectieve" verslaggeving, omdat het om meer dan feiten gaat. Tegelijk gaat ze uit van bepaalde gegevenheden die als feiten worden verondersteld. Het is meer dan een sprookje, een verhaaltje. Een voorbeeld voor dit fenomeen vinden we in de oude beginwoorden van de apostolische geloofsbelijdenis. Credo in unum Deum, ik geloof in één God. Heel nadrukkelijk staat hier niet "er is één God". Dat zou ons brengen in de sfeer van de discussie over de feitelijke waarheid van die stelling. De uitspraak "ik geloof in één God" veronderstelt echter het bestaan van die ene God. Men kan niet deze woorden onderschrijven en tegelijk het bestaan van God ontkennen.

Het is belangrijk te onderkennen dat de beide uitspraken betrekking hebben op een verschillend taalveld. De vraag naar het bestaan van God speelt zich af in het taalveld van de wetenschappelijke bewijsbaarheid en op het niveau van de feitelijke werkelijkheid. De vraag naar het geloof in God speelt zich af in het taalveld van het verhaal waarbij -uitgaande van het niveau van de werkelijkheid- op het niveau van de interpretaties wordt gesproken.

De mens geeft dus zin aan het leven. Dat wil niet zeggen dat de zin er buiten de mens niet is, omdat ons zin-geven altijd een antwoord is. In de betekenis die de mens geeft aan zijn bestaanswerkelijkheid geeft de mens antwoord op die bestaanswerkelijkheid. Voor mij als theoloog betekent dat ook dat de mens daarmee antwoord geeft op zijn Schepper, God. Dat wil niet zeggen dat de mens dat altijd erkent, en al evenmin dat in het antwoord God ter sprake komt. Het wil alleen maar zeggen dat de mens zoekt te verstaan wat hij of zij hoort.

¹⁶ Geertsema, H.G. (1985) *Horen en zien; Bouwstenen voor een kentheorie*. Rede bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar. Amsterdam: VU-boekhandel

In een recente dissertatie heeft Streib¹⁷ Fowlers theorie van geloofontwikkeling verbonden met Ricoeurs hermeneutiek. Streib concludeert dat door die herijking van Fowler meer dan tot nu toe aandacht kan worden gegeven aan het wezenlijke gebruik van symbolen, metaphoren en verhalen. Als hij in dat kader zoekt naar wat geloof nu eigenlijk is, dan kiest hij als kernbegrip voor "responsiveness". Het antwoorden op de bestaanswerkelijkheid en op God maakt de kern uit van geloof en zingeving. Op deze wijze kan een vruchtbare verbinding worden gelegd tussen theologische of filosofische hermeneutiek en menswetenschappen tussen geloof en zin.

Zingeving als antwoord heeft dus impliciet twee kanten: het antwoord zelf, en dat waar op geantwoord wordt. Nog anders gezegd: de interpretatie van bepaalde gegevens impliceert dat er bepaalde gegevens zijn. Interpretatie veronderstelt bepaalde feiten, omdat er anders niets te interpreteren is. Tegelijk vereisen de feiten een interpretatie. De gegevens vragen om een antwoord, omdat er alleen dan een relatie kan zijn tussen het gekende en de kenner. Dat maakt het mogelijk om over persoonlijke zingeving te spreken zonder te vervallen in een extreem subjectivisme.

Het verhaal en de zin

Voor de verhouding van verhaal en zin is het zinvol eerst de titel van dit artikel te verhelderen. Het verhaal, zin voor zin. Daarmee willen twee dingen gezegd zijn. Aan de ene kant -op het tekstuele niveau- is het een belangrijk gegeven dat wij een verhaal altijd zin voor zin schrijven en lezen. Wetenschappelijke artikelen kun je samenvatten, en de samenvatting op zichzelf kan al voldoende zijn om de inhoud te kennen. Bij een verhaal is dat niet gradueel, maar principieel anders. Een verhaal kun je alleen maar zin voor zin schrijven en lezen.

Laten we dat eerst eens toepassen op het schrijven van het levensverhaal. Het gaat daarbij dus om de antwoorden die wij geven op de bestaanswerkelijkheid. Dat schrijven van het levensverhaal doen we niet van de ene dag op de andere, maar langs de lijnen van onze persoonlijke levensgeschiedenis. Er doen zich van dag tot dag allerlei gebeurtenissen voor, die we interpreteren. Natuurlijk gebeurt dat niet altijd bewust of verbaal, maar vanaf de eerste ervaringen van een baby worden de feiten verbonden met de betekenis. Als bijvoorbeeld de psycholoog Erikson in zijn befaamde model van de persoonlijkheidsontwikkeling stelt dat de eerste crisis die is tussen basisvertrouwen en basiswantrouwen, dan gaat het daar om de interpretatie van de situatie door het kind. De aanwezigheid van de ouders is geen kaal feit, maar heeft betekenis voor het kind. Zo gaat het door in het leven. Van crisis naar crisis zou je kunnen zeggen, als daarmee bedoeld is dat in de loop van het leven

¹⁷ Streib, H. (1991) *Hermeneutics of Metaphor, Symbol and Narrative in Faith Development Theory*. Frankfurt: Lang

we telkens weer in situaties komen waar we ons verhaal moeten aanpassen. De hele puberteits- en midlife-problematiek is bijvoorbeeld te beschrijven als een situatie waarin nieuwe gegevens worden ontdekt die in het tot dan toe geldende levensverhaal niet kunnen worden ingepast. Daarom moet er geschreven, herschreven en veranderd worden. Het lijkt in dat verband boeiend te onderzoeken of het waar is dat adolescenten relatief veel gedichten schrijven, en welke functie die gedichten hebben in hun ontwikkeling.

Het verhaal moeten we echter niet alleen zin voor zin schrijven, maar ook zin voor zin lezen. Dat geldt in elke relatie, maar met name in onderzoek en in de hulpverlening. Het is in een hulpverleningsrelatie -van welke aard dan ook- onmogelijk om onmiddellijk het hele levensverhaal van iemand te lezen. Wanneer we dat toch proberen wordt niet alleen de zaak ontoelaatbaar versimpeld, maar wordt ook een werkelijk verstaan belemmerd, omdat we ons laten bepalen door onze eerste indruk. Het is daarom van het grootste belang in de hulpverlening dat we voortdurend open staan voor wendingen in het verhaal. Soms komt pas na langere tijd de diepere betekenis, de plot van het verhaal boven water. Nog sterker dan dat: wanneer het levensverhaal van iemand breuklijnen vertoont die als problematisch worden ervaren zullen die breuklijnen meestal eerst worden verdoezeld.

Dat die breuklijnen van groot belang zijn in de hulpverlening zegt bijvoorbeeld Gerkin¹⁸, als hij stelt dat impliciet in elke beginnende hulpverleningsrelatie de vraag ligt: wat betekent dit? Zonder hermeneutisch probleem, zonder zingevingsvraag, zoekt iemand geen hulp. Om die vraag op het spoor te komen moeten we zin voor zin luisteren naar het verhaal van onze gesprekspartner. In een lied van Robert Long over een vriend die met zichzelf in de knoop zat wordt dat beeldend beschreven: in een situatie waar deze jongen zich veilig voelde, kwam hij tevoorschijn zin voor zin.

Maar -zoals gezegd- de meerduidige titel heeft nog een andere betekenis. Het verhaal bestaat ook bij de gratie van de zin van de zin. De mens als hoorder en antwoorder heeft verhalen nodig. Dat waaraan zin en betekenis gegeven wordt kan niet anders dan in een narratieve structuur worden geplaatst. Een logisch-argumentatieve weergave is per definitie ongeschikt voor zingeving, betekenis en duiding. Alleen in de structuur van het verhaal kan de betekenis worden gegeven. Dat betekent dat tegen het begrip "zingevingssysteem" grote bezwaren bestaan. Het woord systeem -hoe open en dynamisch het ook wordt gedefinieerd hoort thuis in de wereld van het logisch-mathematische denken en niet in de wereld van zin en betekenis. De zin heeft het verhaal nodig.

Daarmee worden verhalen in de wereld van hulpverlening en wetenschap geen tweederangs mogelijkheden, maar de primaire structuur voor het omgaan met

¹⁸ Gerkin, C.V. (1984) *The Living Human Document, Revisioning Pastoral Counseling in a Hermeneutical Mode*. Nashville: Abingdon

zingeving. Het verhaal geeft de zin weer die mensen geven als antwoord op hun bestaanswerkelijkheid. De structuur van het verhaal, de ordening van de betekenissen is de zin die in de gegevens wordt gehoord. Het verhaal richt zich op het specifieke en concrete, zoals ook de betekenis zich richt op het specifieke en concrete. De rode draad of plot van het verhaal kunnen we dan zien als de zin, die -uitgaande van het specifieke, verwijst naar de grotere samenhang.

Het verhaal is een voorlopig afgesloten geheel. het heeft een eindpunt. Toch is het nooit helemaal gesloten omdat de plot in een bepaalde richting wijst. Daarmee is het verhaal altijd open voor de toekomst, en staat het ook altijd open voor nieuwe betekenissen. Deze karakteristieken van het verhaal maken het narratieve paradigma bij uitstek geschikt als model voor zingeving en betekenis. Het heeft zin om met verhalen te werken, vooral als het gaat om de vraag naar de zin van het leven. Het ligt in de bedoeling van de onderzoeksgroep Context en Zingeving in een later dit jaar uit te geven boek verder op deze vragen en de toepassingen in te gaan.